

Uzdržavanje crkvenih glazbala

Gospodu župnike često muče problemi uzdržavanja i nabavki instrumenata za crkve i kapelice. Budući da su preopterećeni pastoralnim poslovima, u žurbi i nedostatku vremena čine očite pogreške. Da nabave npr. harmonijum, služe se oglasima u »Večernjaku« ili na Duhovnom stolu i naravno kupuju nešto sumnjive kvalitete. Ovih nekoliko redaka bit će stoga kao mala pomoć svećenicima u svrhu lakše orijentacije u takvim poslovima.

Ne kupuj stare harmonijume

Harmonijumi, koji se kod nas preko raznih oglasa nude tržištu, dobrim dijelom potječu iz radionica Austro-Ugarske monarhije, dok ostatak pripada razdoblju između dva rata. Bilo je u to vrijeme izvrsnih tvrtki i njihovi harmonijumi desetljećima su izdržali u upotrebi. Očiti primjer kvalitete i solidne izrade među ostalima je tvrtka Kotykiewicz čiji su harmonijumi služili generacijama studenata Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, a oni još i danas služe svojoj svrsi.

Vrijeme čini svoje; i harmonijum najbolje kvalitete dotraje, kamo ne bi onaj osrednje, pa tako jednom dođe dan popravka. Bude li to manji popravak, naravno stručno izveden, i svota izdana iz crkvene blagajne isto tako umjerena, župnik će biti zadovoljan. Međutim, radi li se o većem popravku ili o generalnoj reparaturi, ponavljamo, stručno izvedenoj, računica će pokazati da se ni popravak, pogotovo pak kupovina tog dotrajalog instrumenta jednostavno ne isplati. Kakvi su popravci kod harmonijuma mogu očekivati?

1. Drveni dijelovi nagrizeni od crvotočine pa ih treba zamijeniti novima.
2. Crpeći mijeh i magazin-mijeh obnoviti kvalitetnom kožom, odnosno prepariranim platnom, već prema tipu harmonijuma.
3. Jezičci su nakon toliko godina upotrebe i ugađanja često veoma istanjeni i oslabljeni. U slučaju da neki jezičac pukne, treba novi naručiti ili cijeli dio poslati na popravak u neku specijaliziranu tvornicu.
4. Eventualni popravak »kućišta«, tipaka, stopala, gurtina i sl.

Kada se svi ti popravci obave i majstor naplati satnicu kao i materijal, lako se može ustanoviti da je popravak harmonijuma preskup, a kupovina nerentabilna. Uza sav stručni popravak on ostaje i nadalje stari instrument. Stoga savjetujemo gospodi župnicima neka se okane kupovanja starih harmonijuma.

Uzdržavanje i popravak orgulja

Ne manju brigu imaju gospoda župnici s uzdržavanjem orgulja. Kako skupiti potrebna sredstva,

gdje pronaći povjerljiva majstora koji će pošteno izreći svoj sud o instrumentu i uredno ga popraviti uz prihvatljivu cijenu? Za mnoge crkve koje su na svoju štetu dobile »uvozne« orgulje nema na žalost povoljna rješenja. O čemu se radi?

Početak ovog stoljeća pa sve do nakon prvog svjetskog rata neki češki graditelj orgulja vrše dosta snažan prodor u našoj domovini. Oni nude orgulje i do 40% jeftinije od domaćih (veoma dobrih!) graditelja. Kako prema cijeni ide i kvalitet, tako su nam ti »majstori« ugurali slabe instrumente i uzdržavanje tih orgulja problem je za one župe koje ih posjeduju. Drvo je slabe kvalitete u koje su se crvi uvukli, zračnice nepropisno građene, zapravo na brzinu slupane, membrane od loše kože. Međutim nitko se iz kruga naše glazbene javnosti nije osjetio ponukanim da preko tiska (Službeni vjesnik!) upozori kler neka se okani tih graditelja i njihovih »opusu«. Nešto je bilo napisano u Sv. Ceciliji, ali nije dobilo potrebnu širinu niti postiglo neki uspjeh. Kupovanje takvih orgulja bilo je zapravo bacanje crkvenog novca. Stoga je bolje te orgulje ne popravljati. Ako su svirale od dobro leguriranog kositra, mogu se nekako unovčiti kao materijal, dok je sve ostalo, kako se u orguljarstvu kaže, »Brennholz«, tj. drvo za ogrjev.

Nisu sve orgulje za spaljivanje, već se postavlja pitanje koje orgulje popraviti i što u njima popraviti? Ovdje ćemo dati tek načelni odgovor, dok se detaljizirani odgovor može dati tek u konkretnom slučaju, naime na temelju proučavanja instrumenta.

Zračnice

U našim crkvama zračnice su većinom tzv. pneumatske Kegellade, uglavnom iz dobrog materijala (osim već spomenutih čeških zračnica!), često konstrukcijski loše građene, jer su graditelji radili po šablona, a nisu se služili matematičkim formulama. Te zračnice predstavljaju u suvremenom graditeljstvu orgulja samo isječak njegovog razvitka, jednu stranicu njegove povijesti. Jedva se danas može naći neki graditelj u Europi koji se još zadržao na nivou Kegellada (a to znači zastarjelom!) i on je od ostalih pomalo prezrivo gledan. No što s našim orguljama koje su građene s takvim sistemom?

Poslužit ćemo se jednim primjerom. U župi L. (ime prešućujemo iz samilosti!) u razdoblju od 10 godina izvršena su 4 popravka na orguljama. Prvi, koji se zvao »generalna reparatura«, dobro je ispraznio župnu blagajnu. Orgulje su neko vrijeme svirale, a onda nenadano otkazale poslušnost. Uslijedio je drugi popravak, nedugo zatim i treći. Graditelj je tada predlagao neku adaptaciju i nadogradnju, što je i učinjeno. Nakon mnogo lijepih

riječi i fraziranja koje nije ama baš ništa pomoglo, orgulje su zanimale i takve ostale sve do danas. Župnik se nervirao, vjernici su mu prigovarali da je šepRTLja, iz crkvene blaganje izdana je velika svota novca, a od svega — ništa!

U ovom slučaju zračnice su posve neupotreb- ljive; crkva je neko vrijeme bila bez krova pa su kiša i snijeg učinili svoje. Svaka pomisao o po- pravku zračnica bila je prava ludorija.

Ako su zračnice u redu, što se može ustanoviti samo temeljitom kontrolom, treba ih ostaviti u crkvi, osim ako župnik zatraži projektiranje novih orgulja. Ostaju li stare zračnice u crkvi, moraju se impregnirati protiv crvotočine, ventile treba pono- vo opkožiti i izvesti druge nužne radove.

Svirale

Opet počinjemo s crvotočinom, neprijateljem br. 1 svih drvenih dijelova orgulja pa tako i svi- rala. Ako se crv uvukao u većoj mjeri u svirale, one se moraju odmah odsraniti iz orgulja da se crv dalje ne širi. To se naročito događa sa sviralama za čiju je gradnju upotrijebljeno drvo loše kva- litete. Radije odmah odstraniti makar i nekoliko registara da se tako sačuvaju orgulje. Na mjesto tih drvenih svirala kasnije se lako postave i ugra- de nove svirale. Bude li u sviralama znakova poč- etka crvotočine — a orgulje su solidno izgrađene i zadovoljavaju porebe muziciranja — potrebno je impregnirati cijele orgulje.

Kod metalnih svirala također može doći do »kvara«: uslijed visoke temperature iskrivi se »no- ga« svirale, labijum se ošteti nepažljivim čišće- njem, tanki materijal od kojeg je svirala građena tokom godina se polagano »troši.« Često puta ko- mađi vapna s crkvenog stropa padaju u svirale i tako ih oštećuju. Nailazimo i na svirale izrađene od lošeg materijala i takva svirala »klingt wie ein Waschkessel«, kako to graditelji orgulja kažu. Pri- godom narudžbe orgulja nije nitko vodio kontrolu od čega se zapravo grade metalne svirale i tako ima u našim crkvama svirala kojima je mjesto u nekom sabiralištu »Otpada«.

U unutrašnjosti orgulja može se naći »kolek- cija« svega i svačega: uginulih golubova, miševa, različitog papira, omota od čokolada i bombona, notnih listova i sl. Sloj prašine je podebeo, oso- bito u crkvama koje se čiste metlom bez upotrebe vlažne piljevine. Prašina se taloži u orguljama i polako ih raštima. Ona je opasna za zdravlje graditelja koji je prigodom čišćenja satima i da- nima udiše. Crkvu treba redovito zračiti, crkveni pod ili beton mesti s vlažnom piljevinom i prašina se neće dizati uvis. Još je bolje usisačem prašine čistiti crkvu, kor i prostor oko orgulja. Stručni priručnici preporučuju svake pete godine kontrolu i čišćenje orgulja, o čemu će župnik voditi brigu. Redovita kontrola produžuje vijek trajanja orgu- lja i ujedno čuva župnu blagajnu od nepotrebnih i suvišnih izdataka.

Sviraonik

Dobri majstori gradili su i dobre sviraonike, a oni ipak nose na sebi oznaku svog vremenskog raz- doblja. Nevolja je u tome što su sviraonici, gra- đeni za pneumatsku trakturu, puni raznih mješ- čića čiji je životni vijek ograničen. Pneumatika se, premda nepodesna za sviranje, pojavila kao nu-

žna reakcija na pretvrdo sviranje na starim barok- nim orguljama. Koža je osjetljiva na vremenske promjene i mora se računati s popravkom nakon (po prilici) 25 godina. Temeljita obnova provede- na je istom onda kada su sve stare membrane za- mijenjene novima, od kože propisane kvalitete. To je veliki izdatak, jer membrane treba kupovati u inozemstvu kod specijaliziranih tvornica. Naša do- movina je bogata kožom, ali naša prerađivačka in- dustrija nije u stanju proizvesti kožu tražene kva- litete i dileme stoga nema. Svako »krpanje« s do- maćom kožom i spekuliranje da će popravak ma- nje košati bila bi dječja igrarija. Bila je velika pogreška u crkve, za koje se znalo da su vlažne, uopće projektirati orgulje s pneumatskom traktu- rom. U tim crkvama je vijek membrana još više skraćen, a samo funkcioniranje tih orgulja uvijek je problematično. Gdje je god to moguće i za to postoje uvjeti — sviraonik, zračnice i svirale u za- dovoljavajućem stanju — neka se iz tih orgulja odstrani pneumatska traktura.

Posljednjih se godina uz već poznate opasnosti za orgulje, crvotočinu i vlagu, pridružila još jedna. U crkve u kapele uvodi se centralno grijanje, kojim se u svega desetak minuta postiže velika razli- ka u temperaturi. Ugrijana struja zraka ubrzo raš- tima orgulje, drvo se isuši i iskrivi, tipke se saviju i sl. Bilo je slučajeva da su nove orgulje za svega 2—3 godine morale biti generalno popravljene. Cr- kve se moraju snabdjeti uređajima za raspršiva- nje vlage čiji se postotak mjeri higrometrom. Na taj se način orgulje mogu sačuvati od oštećenja strujnog gibanja ugrijalog zraka.

Mijeh — motor i ventilator

Koža na mijehu čvršća je negoli fina koža mem- brana i njeno se trajanje procjenjuje u prosjeku oko 30 godina. Da se mijeh opkoži mora graditelj ležati nekoliko sati na crkvenom betonu, jer je taj dio redovito teško pristupačan. Nije stoga nikakvo čudo da su razni »majstori« prigodom popravka htjeli sebi olakšati posao zabijanjem čavala u ko- žu i drvene dijelove mijeha i tako ga oštetili. Bude li uz to oštećenje još i tragova crvotočine, mijeh treba iz orgulja odstraniti. Električna energija pos- tala je svakidašnji čimbenik i svagdje prisutna pa se danas više ne grade orgulje s nožnim, nego samo s električnim pogonom.

Motori i ventilatori u našoj domovini imaju svo- ju posebnu povijest. Nakon završetka rata bila je nestašica kvalitetnih motora, i u to vrijeme ugra- đeno je u naše crkve dosta motora s kugličnim ležajima, a umjesto metalnih bešumnih ventilato- ra majstori su nudili — drvene. Motori su veoma bu- čni, a drveni se ventilatori ubrzo rasuše i lako »de- centriraju.« Kad se takav motor uključi u crkvi se čuje zavijanje kao da tule sirene. — Europskim, donekle i svjetskim tržištem vladaju 3 tvornice be- šumnih motora i ventilatora. To su motori na tzv. klizne uljne ležajeve i uz njih su isto tako speci- jalno građeni bešumni ventilatori. Jer naše tvorni- ce i orguljarske radionice nisu u stanju proizvesti niti motore ni ventilatore, koji bi odgovarali europ- skom standardu, nužno se moraju nabavljati u ino- zemstvu. Jednom mjesečno treba motor nauljiti, a nakon nekoliko godina preporuča se generalno čiš-ćenje koje obavlja stručnjak.

Usput da spomenemo električnu instalaciju na koru. Ta je redovito nepropisno provedena, pod

parolom da »manje« košta! Posljedice su te neispravnosti: mogućnost požara, pregorjevanje motora i dr. Danas su nam na raspolaganju takva tehnička dostignuća da se može udarac groma, požar i eventualna druga nezgoda spriječiti, provede li se instalacija po savjetu stručnjaka.

Pregradnja ili povećanje orgulja

To je problem za sebe koji u pravilu završava osrednjim ili slabim rezultatom. Dimenzije i »mjere« postojećih orgulja (svirala, broja registara i njihovih menzura, stila izgradnje...) moraju se uzeti kao baza matematičke razrade. To je u svakom pogledu skup posao i jedva da se isplati. Tipičan primjer jesu jedne orgulje, koje su kroz razdoblje od 15 godina nekoliko puta povećavane, pregrađivane i nadograđivane uz mizeran rezultat. Župnik je gledao da mu što više novaca ostane u blagajni, graditelj je išao za svojim interesima i štedio gdje god je mogao; crkva je tim poslovanjem pretrpjela štetu i crkveni novac je gotovo uzaludno potrošen.

Svojevrsan riziko predstavlja »selidba« orgulja iz jedne crkve u drugu. Te su orgulje, pretpostavimo, građene od stručnjaka, koji ih je projektirao samo za tu crkvu, a ne za neku drugu. Sama dispozicija, broj registara, razrada menzura, boja svakog pojedinog registra, smještaj instrumenta s obzirom na najpovoljniji zvukovno-razvojni put, i sl., svi ti elementi postoje u toj crkvi i za nju su orgulje i građene. Premještanje tih orgulja u neku drugu crkvu stoji uvijek pod znakom pitanja: hoće li uspjeti ili ne? Određene adaptacije su u svakom slučaju nužne. Financijski gledano, pitamo se, isplati li se kupovanje jednih orgulja, njihovo transportiranje, popravci i adaptacije i njihova ponovna montaža? Uspjeh ma kakav god bio uvijek ima jednu slabu stranu: te orgulje ostaju stara, skrpljena roba.

Pokušaj, koji zvuči kao magioničarski trik, predstavlja zahvat, iz nekoliko raznih tipova orgulja, od istog ili od raznih graditelja, složiti jedne »nove« orgulje. Tri (ili više) samostalna opusa, tri različite izrade, tri različite crkve, i iz svega toga načiniti jedan »opus«, predstavlja riziko koji ne želimo komentirati, da ostavimo u »dobroj vjeri« one koji vjeruju da je to moguće učiniti.

Čuvanje povijesno vrijednih orgulja

Naša domovina posjeduje lijepi broj povijesno vrijednih orgulja i pozitiva, a to veliko blago nam iz dana u dan propada. Prije nekoliko godina namjeravao je neki ljubitelj orgulja, stranac, kupiti jedan pozitiv koji je zapašten stajao u nekoj seoskoj crkvi. Preko svog konzularnog predstavništva zatražio je dozvolu, koja mu na svu našu sreću nije bila izdana. Žalosno je da jedan stranac pokazuje interes za naše blago, a da to nitko u našoj sredini ne čini (i još nije učinio). Nigdje u znanstvenom svijetu mislo predstavljeni ni zastupani, a ono što se o nama piše posve je iskrivljeno. Dok se u svijetu organiziraju znanstveni simpozij o graditeljstvu orgulja (dotične zemlje), mi smo još u zaostatku stotine godina. Plodni su bili gradi-

telji orgulja u našoj domovini, ali su njihova djela (zapuštena i zanemarena) ipak tu. Nismo uspjele tiskati niti jedno djelo o tom našem bogatstvu, kojim bismo se mogli legitimirati pred drugima i pokazati ono što je stvarano u doba dok se naša rodna gruda morala braniti kopljem i mačem protiv stranog osvajača. — Stoga na gospodi župnicima leži časni zadatak da i dalje čuvaju te historijske orgulje kako najbolje znaju i umiju, i da ih ne otuđe ni za kakve primamljive ponude.

Projektiranje novih orgulja

Prema veličini crkve ili kapelice, prema broju mjesta u crkvi, po željama i kvalitetama organiste kao i prema financijskim mogućnostima župe, projektiraju se nove orgulje. Ne želimo se ovdje upustiti u teoretsko tumačenje samog postupka, jer sve to čini graditelj orgulja prema akustičko-fizikalnim uvjetima samog objekta koji mu diktira jednu ili drugu metodu u samom razvojnom procesu.

Na kraju ćemo ukratko sažeti cijeli članak da se gospoda župnici lakše snađu u eventualnom labirintu teškoća. Načela, naime, uvijek su ista i ona se ne mijenjaju:

1. Ne kupujte stare harmonijume i stare orgulje! Za skupe novce kupujete staru i dotrajalu robu.
2. Kada nešto popravljate, činite to bez ikakve žurbe.
3. Redovita kontrola orgulja, propisno čišćenje bez stvaranja oblaka prašine, zračenje crkve, zaključavanje kora i samih orgulja — sve to štiti instrumentat i produljuje njegov vijek (ujedno štiti i crkvenu blagajnu).
4. Ne kupujte tzv. elektronske orgulje jer im u crkvi nije mjesto.
5. Dobar majstor mora biti i (relativno!) skup; s kvalitetom paralelno ide i cijena.
6. Okanite se putujućeg »majstora« (s ruksakom!) koji se sam nudi da će »dobro« popraviti za »male« novce.
7. Za svaki posao, bio to popravak, pregradnja ili kupovanje novog instrumenta, načinite propisni ugovor.
8. U narudžbu novog instrumenta (=novih orgulja, pozitiva) upuštajte se istom onda kada ste osigurali najmanje 75% potrebnih sredstava.
9. Prije konačnog potpisivanja ugovora o gradnji orgulja zatražite ponude i od ostalih graditelja, da možete usporediti cijene.
10. Jedan organolog opominje sve nas (svećenike, graditelje orgulja, orguljaše i dr.) u svojem priručniku, tiskanom još 1511. godine, da imamo na umu da je novac, kojim se nešto popravljalo ili novo nabavljalo, crkveni novac i da s tim novcem treba brižljivo raspolagati. Novac je sakupljen od vjernika Bogu u čast. Nemojmo to zaboraviti!